

SZEMELVÉNYEK AZ ÉNEK-, ZENE ÉS A RAJZTANSZÉK TANÁRAINAK MŰVÉSZI MUNKÁJÁBÓL

AZ ELSŐ FORRADALMI MUNKÁSDALOK A MAGYAR MUNKÁSMOZGALOM KEZDETEI*

Írta: KÁLDOR JÁNOS

A 19. század végén kibontakozó kulturális válság a politikai válság visszfénye volt. Nemcsak azokra a gazdasági megrázkódtatásokra gondolunk, amelyek újra meg újra »elcsúfították« a kiegyezés után megszülető nemesi-polgári világ örökkévalónak hitt idillikus képét, hanem elsősorban azoknak a mélyben feszülő erőknek az első felfelé törő mozgulataira, melyek már az 1890-es években megrázták a monarchia összekovácstolt épületét. Az 1848-as eszmék elárulása ekkor bosszulta meg magát. A jobbágyfelszabadítás porosz útja rettenetes helyzetbe hozta a magyar parasztságot. Erről az időszakról írja József Attila, hogy »... kitértorgott Amerikába másfélmillió emberünk...«; az itthonmaradottak nyomora aratósztrájkokhoz vezetett, amelyek hovatovább országos, szervezett méreteket öltöttek (gondoljunk Szántó Kovácsra). A magyar munkásosztály is szervezkedni kezd, sőt a polgárság is megkísérli — első ízben —, hogy elváljon a nagybirtokos uralkodó osztálytól. Pártszervezkedések, reformtörekvések színtere lett az ország. Érezhető volt a levegőben, hogy a magyar nép nem tud és nem akar tovább úgy élni, mint eddig élt. Ebben a forradalmi válságban nemcsak az elnyomott és visszafojtott hazafias érzések lángoltak fel, de jórészt szétfoszlanak a népről alkotott polgári illúziók is.

A Millennium felé haladó Magyarország valódi arcát csak úgy ismerhetjük meg, ha bepillantunk az ipari és mezőgazdasági proletariátus életkörülményeibe, és nyomon követjük politikai harcait.

Magyarországon a tőkés ipari és mezőgazdasági fejlődés — ha kis mértékben és feudális termelési viszonyok között is — már a szabadságharc előtt megindult. A kisszámú munkásság (köztük sok kézműves, mesterlegény és inas) rendkívül súlyos helyzetben volt. Nyilvánvaló, hogy a polgári forradalom győzelme, a nemzeti elnyomás megszüntetése számára is ugyanolyan életbevágóan fontos volt, mint az egész magyar nép számára. Ezzel magyarázható, hogy a munkásság a reformkor harcaiban aktívan vett részt (erre már utaltunk a Hunyadi László bemutatójával kapcsolatban), az 1848—1849-es szabadságharcban pedig a

* Részlet A magyar zene fejlődése (a honfoglalástól 1900-ig) c. megjelent tankönyvből.

forradalom szempontjából oly fontos »pesti nép« jelentős része a munkások soraiból került ki.

A szabadságharc leverését követő időktől kezdve, ha nagy nehézségek és ellentmondások között is, meggyorsult az ipari fejlődés; a munkások száma gyorsan növekedett. Az önkényuralom két okból is félt a munkásságtól: félt a fejlettebb nyugati országokból betörő szocialista eszmék terjedésétől, ugyanakkor tudta azt is, hogy 1848 eszméi változatlanul népszerűek a munkásság előtt. [1]

E kettős félelem dokumentumaként említsük meg az 1860-ban lezajlott tüntetéseket, melyekben egy korabeli feljegyzés szerint »a polgárság nem vett részt...«, a menet többnyire diákokból, literátusokból, mesterlegényekből és iparostanoncokból állott; akikhez a legalsóbb osztály nagy tömege csatlakozott«. [2]

A munkásság forradalmi dalai a mozgalommal együtt keletkeztek. Amint a népdal a parasztság érzelmvilágának a tükré, úgy fejezik ki ezek a dalok a munkás örömét, fájalmát, de ugyanakkor politikai követelését, békevágyát, jobb életbe vetett hitét is.

A munkásosztálynak kezdetben nem voltak zeneszerzői. Nyilvánvaló, hogy mondanivalójának elterjesztésére közismert, népszerű dalokat használt fel. Így terjedtek el a nemzetközi munkásmozgalom ismert dalai és sok osztrák és német munkásdal mellett új harci szöveggel a közismert népdalok és népies műdalok.

A hétköznapi harcok (tüntetések, sztrájkok), a május 1-i felvonulások mind megannyi alkalom új dalok születésére. Az 1870-es években az első börtöndalok is megjelennek, hiszen a munkásosztály legjobbjai hamarosan megismerkednek a reakció börtöneivel.

A dalok jelentőségét mutatja, hogy 1890-ben nyomtatásban is megjelent az első munkás daloskönyv. (Poór Lajos Árpád: Munkásdalok, szavalmányok és költemények... Bp. 1890.)

Az idegen, főleg osztrák és német forradalmi dalok elterjedésének tudjuk, az volt az oka, hogy a szakmunkások egy része ebben az időben idegen, jórészt németajkú volt, de a magyar származású nyugatról hazatérő munkások is az ott népszerű nemzetközi forradalmi dalokat hozták haza. Még világosabban érthető ez, ha meggondoljuk, hogy az 1880-as években is kétnyelvű volt a pártlap, és még a századforduló körüli években is azt olvashatjuk, hogy a szónokok a politikai gyűléseken magyarul és németül beszéltek.

Az egyik legrégebb munkásdalunknak, a Marseillaise-nek népszerűségéről már beszéltünk. Az 1870-es években Gáspár Imre új szöveget írt az induló dallamára. Ez az ún. munkás-Marseillaise az egész országban elterjedt, és a városi munkások mellett az alföldi részesaratók és a kubikusok is énekeltek. Az indulónak a szegényparasztság közötti nagy népszerűségére a polgári lapudósítók is felfigyeltek. Az »Új Idők« 1905-ben ezt írja: »A munkás-Marseillaise második strófája a földműveseknek készült. A kitörő panasznak szárnyat ad a forradalmi dallam, és végig hangzik a csongrádi rónán.« Az említett második szakaszt (»Gazdagoknak van hazájuk...«) a hódmezővásárhelyi Szántó Kovács-féle földmunkásegylet énekkora 1893. május 1-én el is énekelte.

A nemzetközi munkásmozgalom másik, nálunk is rendkívül népszerűvé vált dala a »Munka dala«. [3]

Zengj dalt, kö - szoentsd nép ós - a - rád,
Em - ber sem vol - tál s vár - va rád, Pá - rod - ként meg - je - lent.
Mit látsz a földön nap a - latt, Az mind e hű frigy - ből fa - kad.
A mun - ka szent! A mun - ka szent!

<p>2. Midőn a nép még rettegőn
Bujkált vadonban, őserdőn,
Csak állat számba ment,
Ki védte őt, ki volt vele?
A munka volt a fegyvere.
A munka szent! A munka szent!</p> | <p>3. A Föld, mondá Galilei,
Mégis mozog, bár népei
Nyögnek sötét jelent,
Kiálts, utat a munka tör,
A munka szárnyán száll a föld.
A munka szent! A munka szent!</p> |
|---|--|

Az első börtöndalok közé tartozik a »Június 13-ra« c. dal, melyet »Búsan, búsan szól a harang...« kezdetű népies dal dallamára énekeltek. E dalt Szopkó János, az Általános Munkásegylet választmányi tagja szerezte, akit 1871. június 13-án, a két nappal előbb tartott, a párizsi kommun bukását gyászoló tüntetés miatt tartóztattak le.

Június tizenharmadikára

1. Búsan, búsan leng a szellő keletnek,
Tolonckocsin harminc munkást kísérnek,
Két drabant ül minden kocsi oldalán,
Kint sírdogál néhány özvegy, meg több lány.
2. A fogháznál a vonat megérkezik,
Munkásainkat bús vitézek őrzik.
Ne féljete, jó vitézek, mitőlünk,
Nem magunkért, értetek is szenvedünk.
3. Harminc munkás sinylődik a börtönben,
Éjjel-nappal étlen-szomjan szenvedve;
Hón szerető szív dobog a keblökben.
Eldalolnak egy nótát keservökben.

4. Oly szomorú itt a munkás élete,
Mint gerlének, ha párját elvesztette.
Bús gerlice él és hal a párjáért,
Mint a munkás él-hal a szabadságért.

A sztrájkdalok közül emeljük ki a »Sztrájkoló ácsok dalát«, melynek szövegét »Túl a Tiszán faragnak az ácsok« c. közismert dalra énekeltek.

Figyelemre méltó, hogy a szöveg ismeretlen szerzőjének milyen ügyesen sikerült az ácsok sérelmeit: akkord, túlóra, alacsony munkabér stb. versbe foglalnia.

Be - szün - tet - ték a mun - kát az á - csok,
Nem hal - lik már a ko - pá - cso - lá - suk,
Fog - jon rozs - dát bár a bal - ta é - le,
De éh - bé - rért nem fa - ra - gunk vé - le.

Ne menj pajtás, ne menj a tetőre, Egy órai munkánknak a díja
Nem lesz úgy se kenyered belőle: Huszonhárom krajcár minimumra.
Gyere, inkább állj ide a sorba, A mesterek bármint is akarják,
Másszunk egyszer rá a vérszopokra. Ezekből nem engedünk egy jottát.

Az akkord eltörlését kívánjuk, Csak kitartás, mienk a győzelem,
A túlórát mély sírba elássuk, Minden ember szent fogadást tegyen:
Követelünk — még a mi a legfőbb A harcot csak akkor hagyja abba,
Kilenc és fél óra munkaidőt. Ha az ellenség magát megadja.

*

A vörös zászlóról, a munkásmozgalom szimbólumáról több népszerű dal is szólt. Az alábbi dal több változatban is elterjedt az országban.

Pi - ros a lo - bo - gónk, sok a ka - to - ná - ja,
 Gye - re i - de ko - nám, állj te is a - lá - ja.
 Kemény a te - nye - red, nap - sü - töt - te ar - cod,
 Ne légy hát te ba - rom, ne tűrd el a sar - cot.

A szegényparasztság keservei népdalokon csendültek fel. Ha visszaemlékezünk az előbbieken már említett azon megállapításra, mely szerint a századforduló magyar népdala szembefordulást jelent a népies műdal édeskés hangjával, akkor megértjük az alábbi summásdal régies, pentatonos jellegét.

1. In - té - ző úr, ki - áll az e - resz a - lá,
 On - nan né - zi hogy a mun - kás mit esi - nál.
 Dol - go - zik - ő, vagy csak lop - ja a na - pot,
 Még - ér - dem - li - ő a su - va - nyú ba - bot?

2. Intező úr, isten verje meg magát,
 Egye meg már maga a többi babját,
 Vagy egye meg, vagy adja a kutyának,
 Ne adja a szegény dolgos summásnak!

A politikai harcokban fontos szerepet kaptak a munkás-énekarok is. Az első munkásdalárdák az 1880-as évek vége felé az »Olvasóegyletek« és »Munkáskörök« tagjaiból alakultak. Az egyik legrégebbi énekar, a Budapesti Általános Munkás Dalegylet 1891-ben alakult. Nem

könnyen tudtak vezető karnagyot találni, hiszen olyan karmester kellett, aki »a munkások intenciójával egyetért«. A munkás-énekkar megalakulásakor leszögezte, hogy »az agitáció és összetartozandóság érzésének ápolásával a munkásmozgalom fejlődését kívánja szolgálni«. Fontos szerepük volt a munkás-énekkaroknak a munkásság öntudatának felébresztésében; sőt a munkálatókat kiszolgáló, félrevezetett, ún. önképzőköri dalárdákkal szemben is. Idézzük Gyagyovszki Emil visszaemlékezéseit ebből az időből. Az Általános Munkás Dalegylet, amint a Marseillaise-t betanulta, rögtön harcba is indult vele. »Az asztalosok éppen szervezkedő gyűlést hirdettek — írja Gyagyovszki —, ám az osztályöntudatos szervezkedés ellenlásasai, az önképzőköriek is résen állottak, és elküldték a gyűlésre dalárdájukat. Hiába rendelkeztek azonban kitűnő hanganyaggal és jó iskolázottsággal: a hódító áramlatnak nem tudtak gátat vetni. Minden egyes slágerükre a mieink a Marseillaise-zel feleltek, melynek nyomán ugyanannyiszor felviharzott a tüntető tapsorkán. Dalárdánk a tűzpróbát fényesen kiállta.« [4]

*

A munkáspárt opportunistá vezetésének hibája, hogy ezek a hatalmas, mélyről feltörő erők nem egyesültek, a munkásság és szegényparasztság külön úton haladt, és így átmenetileg sikerült visszafojtani az egész országra kiterjedő függetlenségi és ugyanakkor tőke és nagybirtok ellenes harc kitörését.

A fejlődés útját megint — mint 1848-ban — a költők és írók látják meg először. Így válnak Ady Endre és Móricz Zsigmond írásai a magyar nép vágyainak kifejezőjévé. Ady Endre világosan hirdette a forradalom átalakulásában érdekelt osztályok egységét; nemzeti költő volt a szó igazi értelmében. [5]

De Ady azt is látta, hogy a várt forradalom vezetője nem lehet más, csak a munkásság. 1908-ban így ír: »Gazdaságilag a legokosabb isten sem tudná, mikor szabadít fel bennünket a szocializmus, de a lelkeinket kezdi már szabadokká tenni, még a mi lelkeinket is, a mi szegény, magyar lelkeinket!« Később, 1913-ban ezt írja: »... e reménytelen országban csak a szocialisták táborában látom nemcsak természetes fegyvertársainkat, de a magunk ellenére bennünket felszabadítókat is, ha ugyan mi, polgárok és intellektuelek valaha is felszabadíthatók lehetünk.« [6]

A századfordulón kialakult forradalmi válság és az ebben feltörő új hazafiság viszi el zeneszerzőink egy részét is a parasztsághoz. Nem véletlen tehát Seprődi János tanárnak, az 1900-as évek zenei élete éles szemű megfigyelőjének az a megállapítása, hogy »... úgy általában eleget hallunk arról a kincsről, amely népi költészetünkben van, valójában azonban sem azt, sem a múlt homályában lappangó értékeinket nem ismerjük... rá kell vetni magunkat az adatgyűjtés napszámosmunkájára, mert enélkül a világ legzseniálisabb pallére sem építhet...« E muzsikások, előbb Vikár Béla, később a fiatal Bartók Béla és Kodály Zoltán megteszik a döntő lépést »a palotától a konyháig« és ezzel nemcsak tudományos tettet hajtanak végre, hanem egy forradalmi lépést is.

A meginduló XX. század első 45 esztendeje — felszabadulásunkig — szakadatlan harcban telik el. Harcolni kellett a nemzeti kultúra megte-

remtéséért, és harcolni kellett a munkásosztály kultúrájáért. A két világháború között elsősorban az illegális Kommunista Pártnak köszönhető, hogy mind szorosabb lett a kapcsolat e két harci terület között, és a fiatal kommunista zeneszerzők mellett a legöntudatosabb munkásokból álló énekkarak is a nemzeti kultúra eredményeinek szószólóivá váltak.

JEGYZETEK

- [1] Gondoljunk ezzel kapcsolatban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1894. évi aradi kongresszusára, ahol a küldöttek hitet tettek az 1848-as szabadságharc mellett, és azt hirdették, hogy a proletariátus feladata: az 1848-as eszméket továbbfejlesztve, az egész emberiséget felszabadítani. Itt jegyezzük meg, hogy az 1848-as eszmék és Kossuth Lajos személyének népszerűségére jellemző a Kossuth nóta példátlan elterjedése. A nótával az egész ország területén a legkülönbözőbb alkalmakkor és szövegekkel találkozunk. A május 1-i tüntetéskor a következő szöveggel énekelték: »Indulj munkás tüntetésre, Május hónap elsőjére«. Megtaláljuk a dalt Szántó Kovács követté választása mellett agitáló kortesnótaként. A Várkonyi István vezette agrár-szocialista mozgalomban a következő szöveggel énekelték: »Föl-föl a harcra, munkásnép, A türelemből már elég, A jelszavunk a szabadság, Pusztítsuk el a rab igát, Legyen béke, jog s szabadság, Legyen igazság«. (Megjelent a Földművelő c. lap 1904. jan. 14. számában.)
- [2] Lásd e kérdésekről részletesen: A magyarországi munkásmozgalom 1848—1917-ig. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete. (Kossuth Könyvkiadó V. 1957—1958.)
- [3] Szövegét Josef Zapf, zenéjét Josef Scheu írta. A szövegét magyarra Gyagyovszki Emil fordította. E dalt választotta később Stromfeld Aurél az általa megszervezett R-gárda indulójaként. A gárda tagjai »A munka szent« jelszóval köszönnek.
- [4] A munkásdalárdák történetéről lásd Maróti Gyula: A zenei tömegmozgalom. (Zeneműkiadó Vállalat, Bp. 1956.)
- [5] Lásd Révai József Ady tanulmányát. Ady Endre. (Marxizmus, népiesség, magyarság. Szikra, 1949.)
- [6] Lásd e kérdéstről Révai József: A tűz csiholója. Ady Endre halálának 40. évfordulójára. (Társadalmi Szemle, 1959 február.)